

СОЦІАЛЬНА ОСВІТА: наукові дослідження

УДК 351.768.7

*Кулінченко О. С.
к. пед. н.,
доцент кафедри
гуманітарних дисциплін,
Київська державна академія
водного транспорту
імені гетьмана
Петра Конашевича-Сагайдачного
(Україна, м. Київ)*

ПРОФЕСІЙНА ОРІЄНТАЦІЯ ЯК СОЦІАЛЬНЕ ЯВИЩЕ

Стаття присвячена профорієнтаційній проблематиці, в ній розглянуте поняття “професійна орієнтація”, визначені основні суб’єкти, типи, функції професійної орієнтації, структура процесу вибору професії для кожної людини. Автором виокремлено основні суб’єкти професійної орієнтації. Здійснено аналіз провідних профорієнтаційних функцій, таких як соціальна, психологічна, медико-фізіологічна, економічна, та визначено напрями профорієнтаційної орієнтації студентів вишів.

***Ключові слова:** професійна орієнтація, освіта, професія, професійний розвиток, самовизначення.*

Статья посвящена профориентационной проблематике, рассмотрено понятие “профессиональная ориентация”, определены основные субъекты, типы, функции профессиональной ориентации,

структура процесса выбора профессии для каждого человека. Автор выделены основные субъекты профессиональной ориентации. Осуществлен анализ ведущих профориентационных функций, таких как социальная, психологическая, медико-физиологическая, экономическая, и определены направления профориентационной ориентации студентов вузов.

Ключевые слова: *профессиональная ориентация, образование, профессиональное развитие, самоопределение.*

The article is devoted to professional orientation problems, in it the concept of "professional orientation" is considered. The paper identifies the main subjects, types, functions of professional orientation, and also determines the structure of the process of choosing a profession for each person. The author outlines the main subjects of professional orientation. In the article the analysis of leading professional orientation functions such as social, psychological, medical-physiological, economic and determined directions of vocational guidance orientation of students of higher educational institutions.

Keywords: *professional orientation, education, professional development, self-determination.*

Соціально-економічні зміни в житті нашої країни та світу істотно впливають на усвідомлення необхідності пошуку напрямків професійної орієнтованості молодих людей, які відповідали б новим тенденціям у житті суспільства, професія має бути потрібною на ринку праці. Професійна орієнтація є важливим завданням в роботі освітніх установ усіх рівнів, і входить до кола обов'язків педагогічних, психологічних колективів і органів управління освітою. Сучасна ситуація з кадрами в нашій країні значно змінила підхід до процесу професійної орієнтації, не рідко студенти випускних курсів шукають можливість отримати додаткову другу освіту, щоб розширити свій рейтинг можливостей на ринку праці.

Сучасна система освіти орієнтує молодих людей на активний пошук умов для реалізації себе в професійній сфері. Наявність умов конкуренції на ринку праці підвищило суспільну потребу в рішенні проблемного питання професійної орієнтації абітурієнтів і студентів, з'явилася необхідність у їх мотивації процесу самовизначення. В умовах ринкової економіки людина вільна у своїх діях, але одночасно до людини висуваються високі вимоги, такі як стресостійкість і готовність до

непередбачуваних ситуацій. І тому життєво необхідною стає готовність людини до усвідомленого професійного самовизначення. Проблема профорієнтації в суспільстві виявляється в необхідності подолання розбіжностей між об'єктивно існуючими потребами суспільства в наявності сучасних суб'єктивно особистісних вимог молоді у професійній сфері.

Проблема професійної орієнтації вивчалася та розкрита у працях з питань професійної орієнтації та професійного самовизначення особистості О. А. Амбражей, І. І. Баріхашвілі, К. С. Бондарчука, А. Б. Боровського, А. Б. Букало, О. В. Кир'янової, І. О. Котик, Н. І. Литвинової, Н. О. Муранової, М. С. Пряжникова. Проте, незважаючи на різноманітні аспекти дослідження цієї проблеми, питання професійної орієнтації, потребує подальшого дослідження саме як соціальне явище.

Тому, метою даної статті є дослідження поняття “професійна орієнтація”, як соціального явища.

Профорієнтація за своїм призначенням повинна мати вагомий вплив на раціональний розподіл трудових ресурсів, вибір життєвого шляху молодих людей і адаптацію їх до професії. Профорієнтація, з одного боку, є одним із найважливіших, а з іншого – найбільш важким вибором у житті людини. Багато успішних професіоналів відзначають, що головним атрибутом успішної особистості можна вважати хорошу освіту і високі темпи розвитку в обраному професійному напрямку.

Перш ніж дати одне загальне визначення профорієнтації уточнимо визначення щодо його основних складових: “діяльність”, “професія”, “орієнтація”. Поняття “діяльність” у філософському енциклопедичному словнику визначається як специфічна форма активного ставлення людини до навколишнього світу, зміст якої складає його доцільна зміна та перетворення [3, с. 89].

Поняття “діяльність” у даній категорії “професійної орієнтації” дозволяє уявити профорієнтацію не тільки як практичну, а й як теоретичну діяльність щодо отримання знань, умінь і навичок.

Поняття “професія” є наступною складовою поняття “професійна орієнтація”. “Професія” (від лат. – офіційне заняття, спеціальність) – напрямок трудової діяльності, що вимагає певної підготовки і що є джерелом існування [3, с. 78].

У соціологічному словнику поняття “орієнтація” розглядається з трьох позицій: 1) визначення положення даної точки в просторі; 2) сукупність дій суб'єкта, спрямованих на оцінку проблемної ситуації, її обстеження та планування поведінки; 3) уміння орієнтуватися в навколишньому середовищі [4, с. 12].

Поняття “професійна орієнтація” розглядалося вченими різних напрямків наукового пізнання. Більшість авторів аналізує його з точки зору соціальної спрямованості, де головним аспектом виступає залучення людини в професійній сфері.

Так, наприклад, К. С. Баріхашвілі визначає професійну орієнтацію як: 1) комплекс психолого-педагогічних заходів, спрямованих на оптимізацію процесу працевлаштування молодих людей відповідно до їх бажань, схильностей, які сформувалися з урахуванням потреби їх майбутньої професії; 2) свідомий вибір людиною професії, яка відповідає її інтересам і передбачає успішну самореалізацію. В першому випадку вона полягає в тому, що навчальні заклади, які готують фахівців, ознайомлюють їх з особливостями майбутньої діяльності. В другому випадку це самостійне ознайомлення молоді людини з особливостями професії [2, с. 143].

З точки зору інших вчених, професійну орієнтацію можна характеризувати, як діяльність з підготовки молоді до вибору професії свого місця в суспільстві [6].

Професійна орієнтація визначається як процес професійного самовизначення студентської молоді, який передбачає довгострокове планування власного професійного розвитку на базі оцінок ринку праці, особистих професійних інтересів і здібностей, перспектив і умов побудови професійної кар’єри в певній професійній сфері [7].

Н. І. Литвинова зазначає, що профорієнтація – це комплекс психолого-педагогічних і медичних заходів, що спрямовані на оптимізацію процесу працевлаштування у відповідності з бажаннями, схильністю, здібностями та врахуванням потреби суспільства у спеціалістах [8, с. 625].

Профорієнтація – це довготривалий процес, який включає три основні моменти:

1. Процес впливу соціального середовища на особистість, що формується.
2. Процес усвідомлення необхідності праці, пізнання її конкретної сфери.
3. Саме перетворення праці за законами розвитку сучасної дійсності [10].

Зазвичай процес вибору професії у кожної людини має певну загальну структуру, що включає в себе:

- позиції членів сім’ї, близького оточення, вчителів;
- особисті професійні ідеї;
- здібності та вміння;

- рівень домагань на суспільне визнання;
- інформованість;
- схильність, інтерес до тих чи інших видів діяльності;
- загальну активність, самооцінку, впевненість у досягненні успіху.

Вивчаючи поняття “профорієнтація”, важливо розглянути ще одне поняття в системі “професійна орієнтація” – “суб’єкт проф-орієнтації” [5].

Виділяють основні суб’єкти професійної орієнтації:

Родина. В сім’ї, де виховується дитина, головним завданням є підготовка її до самостійного життя, й орієнтація її на життєвий (перш за все, професійний) успіх. Сім’я як особливий суб’єкт профорієнтації передбачає вивчення певних релігійних аспектів, різних трудових традицій і всього, що змушує родину якимось певним чином вирішувати кар’єрні питання.

Психолого-педагогічна наука. До цього суб’єкта професійної орієнтації входить діяльність конкретних учених і викладачів, які розробляють профорієнтаційну проблематику і готують фахівців профконсультантів і педагогів для даної роботи.

Психологічні центри та служби. В даних центрах і службах здійснюється практична допомога людям у професійному самовизначенні, це можуть бути: центри профорієнтації молоді, центри зайнятості і т. д.

Освітні установи. Загальноосвітня школа, головне завдання якої підготувати учня, а потім і випускника школи до вибору професії та реалізації подальших дій, для досягнення професійних цілей.

Професійні освітні заклади. Суб’єкт професійної орієнтації, де фактично вже здійснюється професійна підготовка, але залишається ще велика кількість невирішених проблем у сфері профорієнтації. Наприклад, вибір спеціальності і спеціалізації, переосмислення і корекція раніше зроблених виборів – проблема працевлаштування випускників.

Фірми, організації, підприємства, в яких працюють різні професіонали і де триває рішення різноманітних кар’єрних питань, таких як: просування по службі, профвідбір, перехід в іншу організацію і т. д.

Органи управління. Один із важливих, на наш погляд, профорієнтаційний суб’єкт, це робота різноманітних державних чиновників на рівні великих міських районів, міст, районів і регіонів. Благополуччя району і міста в більшій мірі залежить від того, як грамотно організована робота з населенням, наприклад, чи існують центри допомоги населенню в працевлаштуванні з урахуванням місцевого ринку праці, наскільки добре організована профорієнтаційна робота з молоддю і т. д.

Держава. Специфічний суб'єкт професійної орієнтації в особі вищого керівництва. Створення таких умов, коли найбільш активна і творча частина населення максимально повноцінно реалізує свої таланти.

Важливо констатувати, що професійний розвиток людини становить безперервний ланцюг професійних виборів протягом життя. На кожному етапі її профорієнтаційні фактори можуть впливати на професійні вибори, які виходять як від суспільного середовища, так і від самої людини. В дослідженні О. А. Волкової визначені типи професійної орієнтації:

- 1) освіта, отримання й оновлення знань;
- 2) реалізація своїх фізичних якостей і практичного інтелекту;
- 3) орієнтація на дозвіллеву діяльність;
- 4) високі вимоги до матеріальних умов життя;
- 5) орієнтація на матеріальну забезпеченість.

Професійна орієнтація це один із засобів підвищення пристосованості та конкурентоспроможності людини. Вона визначається спрямованістю на формування професійних потреб людини і ситуацією на ринку праці, на активізацію можливостей людини щодо забезпечення індивідуальної зайнятості, на формування спонукання до професійного навчання як засобу підвищення гарантії зайнятості. Професійна орієнтація виконує низку функцій:

Суспільна функція. Ознайомлення молоді з системою суспільних норм, знань і цінностей, які необхідні для адекватного виконання професійної діяльності.

Психологічна функція. Полягає у виявленні та формуванні інтересів, здібностей, особистісних особливостей, надання допомоги молодим людям у виборі професії, яка найбільш відповідає психологічним якостям особистості, визначення шляхів і умов оптимального розвитку цих якостей.

Медико-фізіологічна функція. Виявлення обмежень у стані здоров'я людини для вибору певної професії та коригування професійних планів відповідно до фізіологічних можливостей організму.

Економічна функція. Вдосконалення якісного робочого складу, підвищення задоволеності роботою, зниження плинності кадрів, підвищення професійної активності працівників [10].

Роботу з професійної орієнтації доцільно проводити саме у вишах, оскільки студенти в період навчання рідко вдаються до послуг “зовнішніх” суб'єктів професійної орієнтації. Результати соціологічних опитувань надають можливість стверджувати, що близько 80 % студентів,

переважно 1–3 курсів, відчувають потребу в сприянні пошуку першого робочого місця, оскільки вони слабо інформовані про правові, психологічні, технологічні аспекти пошуку роботи. Відсутність одних лише “інструментальних” знань, наприклад про кон’юнктуру ринку праці, прикладний зміст спеціальностей, знижує можливості молоді конкурувати на ринку.

Завдання роботи профорієнтації у вишах – допомогти зробити індивідуальний вибір спеціалізацій, що цікавлять, і професійних галузей у межах даного напрямку підготовки, сприяти придбанню конкурентних переваг для подальшої роботи.

Система роботи з професійної орієнтації, згідно з прийнятою класифікацією, включає діяльність у напрямках:

- професійна інформація – один з найбільш важливих компонентів системи професійної орієнтації, полягає в інформуванні про професії, їх значення для економіки, потребу в кадрах, умови праці, вимоги до психофізичних якостей, способи їх отримання, оплату праці, основні трудові та виробничі категорії, а також у формуванні в учнів відчуття відповідальності, “професійної честі і гідності”;

- професійна консультація – виявлення інтересів і здібностей особи до професії та спеціалізації, надання індивідуальної допомоги у виборі професії з боку фахівців;

- професійний підбір – надання людині рекомендацій про можливі напрями професійної діяльності, найбільш відповідні його психологічним, психофізіологічним, фізіологічним особливостям, на основі результатів психологічної, психофізіологічної та медичної діагностики;

- професійний відбір – визначення ступеня професійної придатності людини до конкретної професії відповідно до нормативних вимог;

- соціально-професійна адаптація – комплекс заходів, що сприяє професійному становленню працівника, формуванню в нього відповідних соціальних і професійних якостей, установок і потреб до активної творчої праці, досягнення вищого рівня професіоналізму; щодо молодих фахівців – комплекс заходів, спрямованих на “пом’якшення” переходу молодого фахівця до практичної роботи [7, с. 68].

Отже, можна зробити висновок про те, що професійна орієнтація – це, з одного боку, особистісний вибір, а, з іншого боку, науково обґрунтоване управління процесом свідомого самовизначення людини з метою задоволення його особистих потреб самореалізації у праці та суспільних потреб у відтворенні трудових ресурсів. Профорієнтація передбачає наявність системи заходів, спрямованих на розробку і реалізацію рекомендацій із професійного самовизначення людей.

Література:

1. *Амбражей О. А.* Особливості ринків праці й освітніх послуг в умовах глобалізації / О. А. Амбражей // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. – 2010. – Вип. II (38). – С. 335–339.
2. *Баріхашвілі І. І.* Психологічні основи профорієнтації і професійного самовизначення / І. І. Баріхашвілі, М. П. Ворона, І. М. Старіков. – Миколаїв : Атол, 2006. – 224 с.
3. *Бондарчук К.* Стан та напрямки вдосконалення профорієнтаційного обслуговування громадян в Державній службі зайнятості / К. Бондарчук // Україна: аспекти праці. – 2004. – № 1. – С. 12–20.
4. *Боровський А. Б.* Система методів професійної орієнтації / А. Б. Боровський, Т. М. Потапенко, Г. В. Щекін // Кн. 1. Основи професійної орієнтації : учеб.-метод. пособие. – К. : МЗУУП, 1993. – 164 с.
5. *Букало Н. А.* Фактори формування та задоволення потреб споживачів у послугах вищої освіти / Н. А. Букало // Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. – 2010. – Вип. 7 (26). – Ч. 1. – С. 72–79.
6. *Кир'янова О. В.* Формування системи сприяння вищим навчальним закладом зайнятості випускників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : спец. 08.00.07 “Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика” / Кир'янова О. В. – К., 2009. – 22 с.
7. *Котик І. О.* Роль рефлексії у формуванні готовності до вибору професії / І. О. Котик // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – № 3. – С. 67–71.
8. *Литвинова Н. І.* Профорієнтаційний супровід професійного самовизначення учнів / Н. І. Литвинова // Проблеми сучасної психології : зб. наук. праць КіПНУ ім. І. Огієнка, Інституту психології ім. Г. С. Костенка АПН України. – Вип. 8. – 2010. – С. 620–630.
9. *Муранова Н.* Вітчизняний освітній досвід і сучасна допрофесійна підготовка старшокласників / Н. Муранова // Рідна школа. – 2004. – № 11. – С. 62–65.
10. *Пряжников Н. С.* Теория и практика профессионального самоопределения / Н. С. Пряжников. – М. : М ГППИ, 1999. – 108 с.